

Г Л А С

CDXXIX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

КЊИГА 31

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

GLAS

CDXXIX

CLASSE DE LANGUE ET DE LITTERATURE

№ 31

Reçu à la IXème séance de la Classe de langue et de littérature
le 27 novembre 2018

Rédacteur
ZLATA BOJOVIĆ
Membre régulier de l'Académie

BELGRADE
2019

ISSN 0351-7365

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Г Л А С

CDXXIX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

КЊИГА 31

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 27. новембра 2018.

У р е д н и к
академик
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД
2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
300

Штампа
Colorgrafx, Beograd

САДРЖАЈ

Драгослав Михаиловић, <i>Ко је убио Вељу Мрдаковића</i> (Миладин и Тања Вилоић, 6. мај 1990)	7
Матија Бећковић, <i>Људина</i>	15
Владета Јеротић <i>Сиђурносѝ или ризик?</i>	19
Милосав Тешић, <i>Два дојева за њојему Калопера Пера</i>	23
<i>Евлин</i>	23
<i>Кад уклони засѝор најѝамнија сенка</i>	24
Душан Ковачевић, <i>У доброј драми ниѝија није случајно</i> (одломци из разговора Душана Ковачевића са Тамаром Крстић и Михајлом Панѝићем)	27
Александар Лома, <i>Ковиље, кобиле, Арханђео Михаило и Свѝи Никола</i> ...	37
<i>Aleksandar Loma, Feather grass, mares, Archangel Michael</i> <i>and Saint Nicholas</i>	68
Горан Петровић, <i>Ћуѝање са Косанчићевоѝ венца</i>	69
Милован Данојлић, <i>Писање као лек</i>	75
Злата Бојовић, <i>Самосвојносѝ дубровачке ране ренесансне лирике</i> <i>у најѝаријем ѝериоду њеноѝа ѝрајања</i>	81
<i>Zlata Bojović, Independence of early Ragusan renaissance lyric</i> <i>in the oldest period of its duration</i>	93

Љубинко Раденковић, <i>О симболици обредног њонацања у народној култури Срба</i>	95
Ljubinko Radenković, <i>About the symbolics of ritual behavior in the folk culture of Serbs</i>	132

Зорица Несторовић, <i>Однос њриѡведања и смрти</i> у Причи о везировом слону <i>Иве Андрића: ѓенега</i>	133
Zorica Nestorović, <i>Relation between storytelling and death in Priča o vezirovom slonu by Ivo Andrić: genesis</i>	154

КОМЕМОРАТИВНИ СКУП – АНТОНИЈЕ ЕМИЛ ТАХИАОС (1931–2018)

Јасмина Грковић-Мејѡор, <i>Анѡније Емил Тахиаос (1931–2018)</i>	157
Αγγελική Δεληκάρη, Αντόνιος-Αιμίλιος Ταχιάος (20 Μαΐου 1931-†10 Απριλίου 2018)	163
Αγγελικι Δελικαρι, Αντονιος Εμιλιος Ταхиаос (20. мај 1931 – 10. април 2018)	166
Ηλία Γ. Ευαγγέλου, Αντόνιος-Αιμίλιος Ταχιάος Αντωνιος Αιμιλιος Ν. Ταχιαос: το επιστημονικο του εργо και η σημβολη του στη ελληνικη σλαβολογικη ερευνα	169
Илиас Г. Евангелу, <i>Анѡниос Емилиос Тахиаос: њеѓово научно дело и доѡринос ѓрчкој слависѡици</i>	175

IN MEMORIAM

Предраг Пипер, <i>У сѡомен на академика Владеѡу Јероѡића (2. авѓусѡи 1924 – 4. сеѡѡембар 2018)</i>	183
--	-----

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

КОВИЉЕ, КОБИЛЕ, АРХАНЂЕО МИХАИЛО И СВЕТИ НИКОЛА

Излет чланова САНУ у манастир Ковиљ четрнаестог јуна ове, 2018. године и гостопримство тамошњег братства на челу са Његовим преосвештенством владиком бачким остаће у пријатном сећању свим учесницима, а посебно онима који, као ни писац ових редова, дотад нису имали прилике да посете тај значајан споменик српске културе и духовности. Ономастичару је та посета дала повод да се поново позабави именом овог манастира, о којем је први пут писао пре готово три деценије.

Реч *ковиљ*, чешће у средњем роду *кòвиље*, означава у српском језику врсту траве са паперјастим цветом, одакле је и њен латински назив у научној номенклатури *Stipa pennata* (лат. *penna* 'перо'). Тај је фитоним осим јужним познат и источним Словенима и реконструирани се за прасловенски језик у варијантама **kovylъ* / **kovylь*, **kovylъje* (ЭССЯ 12: 15–17). Вук га бележи у свом речнику као *кòвиље* (у првом издању *ковиље*), са примером из лирске народне песме:

Лепа Пава у ковиљу спава,
Њој се Раде кроз ковиље краде

Интересантно је да се, посебно у спојевима типа *ковиљ-трава*, реч често среће и у руској народној поезији, епској и лирској,¹ а њена

¹ Уп. примере у СРНГ 14: 35–36: *травá-ковылá* в песне Даль; *Не ковыл-то в поле травушка растилается — Отчего-то это ковыл-травушка / В роле загоралася — Во тех ли лугах все ковыла трава, / Во той ли ковыле там белый*

најранија потврда је у спеву „Слово о полку Игореве“ с краја XII века, где се Јарославна у својој тугованци обраћа ветру: *Чему, господине, мое веселие по ковьлиу развьѣя?* (СПИ 94). Стога се чини да је још у прасловенско доба спадала у језик усменог песништва. Среће се и у топонимији, Вук је у речник из свог завичаја унео име села и старе рушевине у њему *Ковиљача* са легендом о његовом настанку.² Ковиље је трава карактеристична за степе, а у овом делу Европе за Панонску низију,³ те није тешко замислити у прошлости на месту данашњег села и манастира Ковиља неку ледину или падину обраслу ковиљем које се лелуја на ветру.⁴

Пишући крајем XIX века историју манастира, његов тадашњи игуман Мирон Ђорђевић изводи му име из тог фитонима и то извођење поткрепљује тврдњом да је по причању старих људи али и његовом сопственом сећању у шумама североисточно и источно од

ален; РНПЭП на сыру землю да во ковьль-траву 25 — Улетела тут змея да во ковьль-траву 81 — кувиль-травой 165. У српској епској песми: Око себе омахује ћордом / Те сијече перје и ковиље (Вук VI 49°, „Ограшић сердар и Раде Крајинић“, стих 525 д.).

² По селу је прозвана данашња *Бања Ковиљача*, првобитно *Смрдан-Бања*; на Епшелвицовой карти из 1718. убележен је више Лознице *Smirdaner Überfahrt* на Дрини и до њега *Cavaliza* (Langer 1889, у прилогу); на тај подрински топоним вратићемо се при крају овог рада. Звездана Павловић бележи на подручју Србије још седам *Ковиљача* и низ других оронима изведених од исте основе (2015: 149–150). Придевски лик *Ковиона*, како се зове један огранак Космаја изнад реке Раље (Милићевић 1876: 59), она изводи од **ковийи* ‘ковати’, но ту пре треба поћи од варијанте фитонима са тврдим *л*, *ковил* или *ковила*. Уп. стсрп. *ковилно*, међник дечанског поседа у горњем Подримљу (Будмани у *RJA* 5: 417 и Пешикан 1981: 13 читају *Ковиљно*, Ивић/Грковић 1976: 318 исправније *Ковилно*).

³ Код нас Делиблатска пешчара, обронци Фрушке горе код Беочина, у Мађарској Пуста, у Словачкој *Devínska Kobyla*.

⁴ Етимологија прасловенског фитонима је спорна. Веза са *ковийи* и германским називом за сено (нем. *Heu* итд.), прихваћена, између осталих, од Фасмера (2: 273–274 и ЭССЯ 12: 15–16) не чини се претерано вероватном; семантичку мотивацију треба тражити у глаголу **kovyl’ati se* ‘повијати се. њихати се’ (у том смислу уп. већ Verneker 594), нпр. рус. дијал. *березина ... от зимника* (ветра) ... *ковьялется* СРНГ 14: 38; који, упркос ЭССЯ 12: 15, треба анализирати **ko-vyl-ja-ti*, где је *vyl-* вероватно у превоју са *ul-* у рус. *(за)коулок* ‘ћорсокак, буцак’, дијал. *закоул* ‘досетка, смицалица’, *закоулька* ‘запета’ (СРНГ 10: 159) поред дијал. *заковьялять, -выливать, -аю* ‘збркано говорити’ (СРНГ 10: 139). Остаје отворено да ли се с.-х. *ковийи* ‘ускомешавати (и сл.)’ заједно са руским глаголом своди на **kovyl’ati* или пре на **ko-vil-ja-ti*, уп. Бјелетић 2006: 173–175.

манастира док нису искрчене било у изобиљу „лепог бело-жућкастог цвета“ званог *ковиље*.⁵ Више од једног века доцније, у својој обимној монографији манастира Ковиља, Јелена Бањац се, на једној страници, осврће на порекло његовог имена (2013: 22) и прво износи Ђорђевићево тумачење, али онда указује и на друго, од речи *кобила*, које се заснива на историјским записима топонима са *-б-* уместо *-в-*. Затим неке од њих и наводи, искључиво стране, и оставља питање отворено.⁶ Да бисмо се приближили одговору, ваља нам овде најпре дати што потпунији историјат имена одражен у збиру његових писаних потврда.

У угарским исправама издаваним од тринаестог до петнаестог столећа помињу се у Бачкој жупанији село и тамошњи племићки род *Кабул* или *Кобул*: 1275. *de Caboli*, 1301. *Kobol*, 1303, 1308. *Kobul*, 1308. *kobol*, 1316. *Kabwl*, 1325: *de Kobol*, 1439. *Kahol* (sic!), 1439. *Kabol*, 1454. *Kabul*, које се идентификује са савременим (Горњим и Доњим) Ковиљем (Csánki 1894: 152; Györffy 1963: 222–223; уп. Ђирковић 1975: 101). Потврдама које су сабрали Чанки и Ђерфи треба придодати папска писма којима се босанским фрањевцима дозвољава изградња манастира *in oppido Kabol* 1421. (bis), *Chabol* 1433. (Fermendžin 1892: 115, 139).

Турски извори први бележе српски облик имена. Иза читања *Кобили* у опширном дефтеру сегединског санцака из пете деценије XVI века (Ђурђевић/Зиројевић 1988: 45) свакако стоји *Кобилъ* (арапским писмом се група *ли* и *љ* бележе исто.). Исти облик *Кобилъ*, или можда *Кобилъа*, да се претпоставити и у турском попису из 1554, када је место уписано као село у тителској нахији, где му издавач име чита *Koble*.⁷ У дефтеру из 1578/9. уза села *Кобилъ* и Брљадин први пут је забележен и манастир.⁸ Евлија Челебија, који је Бачком пропутовао 1665, помиње Ковиљ под именом *Кобила* као град у Сегединском санцаку на Дунаву

⁵ Ђорђевић 1891: 33. Приметимо успут да тај опис не одговара најбоље изгледу и станишту биљке *Stipa pennata*: у питању је, како смо рекли, степска трава, чији је цвет сребрнастосиве боје.

⁶ По страни је ту, и свакако с правом, остављено извођење имена од *Франковила*, које Иличић 1967: 64 наводи из рукописне заоставштине Аврама Ђукића. То је *Franca villa* из доба крсташких ратова, данашњи Манђелос на јужним падинама Фрушке горе (Detelić 2007: 264); са Ковиљем/Кобилем нема ни географске ни језичке везе.

⁷ *Defterek* 146; у турским записима се уместо *љ*, за које не постоји посебан знак, обично пише *л*.

⁸ Сегедински дефтер № 572, по Зиројевић 1984: 118. Није јасно да ли је у том првом помену дата и посвета манастира. Село Брљадин (*Barladin*) забележено је и 1554. уз *Кобилъ* (*Koble*) у тителској нахији (*Defterek* 145).

наспрам Сремских Карловаца, док на другом месту каже да је тамошње петоугаоно утврђење „саградио српски краљ, господар Београда“.⁹

Најранији домаћи запис биће онај у Крушедолском поменику који се грубо датира у XVI–XVII век; и он је са *б*: *ковнль*.¹⁰ И у молби коју је 1675. руском цару поднео архимандрит ковиљски Гаврило име манастира гласи *Кобил*.¹¹ У двама ближе недатираним записима из истог, XVII столећа је *ковнла gen.*, *ковнлю loc.*¹² У једном запису на књизи из 1690. (ЗН 7178^о) помиње се прогъмен нгнатне ковѣлаць, који је дошао у Ђур заједно са хоповским игуманом, те ће бити да ту *Ковиљац* означава монаха из манастира Ковиља у Бачкој, који се, видели смо, испрва звао *Ковиљ*. На Марсилијевој мапи из 1696. уцртани су село Ковиљ под именом *Kobila* и до њега манастир означен само као *Monaster*.¹³

Облик са *-в-* није поуздано посведочен пре позног XVII столећа. Постоји дилема да ли молбу руском цару да помогне *монастирь Ковиљъ*, коју је поднео Јефрем, *ейскуиъ монастира Ковилскаго* (Димитријевић 1922: 12) треба датовати самим његовим крајем¹⁴ или знатно раније,

⁹ Ćelebi 511, 513, 527; он ту даје и једно у основи исправно тумачење овог топонима, в. ниже.

¹⁰ Новаковић 1875: 135, где упућује на стр. 10, 15 и 20 изворника. Овде и даље у предаји старословенског текста не преносимо почетна велика слова из издања која наводимо, јер их у фонту који користимо нема а уосталом нису ни била коришћена у оригиналним записима већ представљају интервенцију модерних издавача. У својој необјављеној докторској дисертацији *Филолошка и ономајолошка анализа ѱоменика манасѣира Крушедола* Драгана Новаков чита *ковнль* (писм.), док у фототипском издању Крушедолског поменика (Томић/Војкулеску 1996) на стр. 61а стоји *земла ва(ч)ка, вѣрошъ кобыль* (на стр. 18 издавачи пишу *Кобиле*, указујући да тај облик има и Новаковић, који је користио други рукопис), а на стр. 150 *ковнлиц кадинлоукъ гардиновци*. Гардиновци су село у јужној Бачкој источно до Ковиља; село је забележено уз *Ковиљ (Koble)* и 1554. у тителској нахији (*Gardinócze, Defterek* 146).

¹¹ *нже вѣ сръбцен земан црѣска стѣла н сѣѣна обнтель храмъ стѣго архистратига мнханла н гаврѣила еже нарѣчет се ковнль сѣграж(д)ена от сто почнвшн гопо(д) тон земан* (Димитријевић 1922: 204).

¹² Записи на псалтиру преписаном у XVII веку: *ѱалтирь манастира кобнла да се зна каде писа мнханль мѣ нѣлнѣа ѣ манастирь ковнлю* (Бањац 2013: 305) и на знаменитом Минхенском псалтиру из XIV века: *а се н кобнла н прнѣне главе вѣсе да се знаа* (следи списак црквеног инвентара); овај други запис датује се крајем XVII или почетком XVIII века (ЗН 4579^о), и узима као једна од индиција да је *Ковиљ* био метох сремског манастира Прибине Главе (Бањац 2013: 34, в. ниже).

¹³ Marsigli 1726: xliiii, репродуковано у Бањац 2013: 37.

¹⁴ У архиву Министарства иностраних послова у Москви ова је молба заведена под 1698/99, скупа са другим молбама које су српски манастири подносили у доба

пре 1653.¹⁵ У крај XVII или почетак XVIII века оквирно се датује помен у манастирѣ ковнль въ храмѣ светн архангелѣ мнханла н гаврнла.¹⁶ Прецизно је датован, 1690. годином, запис који наводи Вошњак 1930: 11–12, али како аутор то чини у транскрипцији на савремену ћирилицу, не можемо бити сигурни да је облик имена у њему аутентичан: *Манастѣир Ковилъ лежи ниже од месѣа Карловца на Дунаву, на месѣу ѣишчином, досѣа беще рака, шѣука и лињака и ѣрочее ...*¹⁷

У следећем столећу према једној усамљеној потврди лика са -б- у белешци из 1730. о смрти архијереја Софронија Томашевића: погребенъ в' манастирѣ ковнлѣ (ЗН 2546^о), лик *Ковилъ* односи апсолутну превагу у српским записима. Већ 1706. забележено је: обновн се света црковь архангелска, манастирѣ ковнлскн.¹⁸ Следе записи из 1733. на московском издању Типика: въ манастирѣ стархангелскѣй, зовомый ковнль (Бањац 2013: 309), из 1738. на московском псалтиру: въ мнстирѣ ковнль нарицаемый (id. 310); из 1739. на ивици окова јеванђеља: мнѣрия ковила (id. 254), из 1741. на кадионици: манастира ковила (id. 257). У двама писмима из 1742. и 1744. чита се *церков свѣйшоархангелскаја Ковил* односно *обѣиел нашу свѣйшоархангелскују ковилскују ... в монастѣирје Ковиле* (Руварац 1912: 161).¹⁹ Из 1756. је запис на руској штампаној књизи: манастира ковила

склапања Карловачког мира руском посланику Возњицину, неке од њих и можда коју годину раније Возњициновим претходницима Лефорту и Головину (Димитријевић 1922: 1).

¹⁵ Тако Бањац 2013: 68–69, на основу тога што се у поднеску ковилских монаха моли да могу сваке три године долазити у Русију по милостињу, а 1654. они су то право коначно добили на сваких седам година. Необично је, и могло би ићи у прилог том ранијем датовању, што се у Јефремовој молби и само ту као посвета манастира наводи Успење Богородичино, в. ниже.

¹⁶ ЗН 4367^о, где је старословенским слогом имплицирано да запис припада XVII а не XVIII веку; он је на јеванђељу преписаном 1607. у манастиру Моштаници, а по суду свог првог издавача, Ђорђа Магарашевића (1828: 15), припада доцнијем времену (говори о поклону књиге манастиру Ковилу).

¹⁷ Сумњив је облик *ѣишчином*, очекивало би се *ѣишчьном*, уп. рус.-цсл. *ѣишчьный* 'храном богат'. Током овог истраживања осведочили смо се више пута да савремени аутори слободно цитирајући старе помене нису водили рачуна о облику имена који стоји у оригиналу, тј. да су писали *Ковилъ(е)* место *Кобилъ(е)* не само у случају бачког Ковиља, него и манастира у Старом Влаху (в. ниже). При просуђивању неких потврда које наводимо, посебно оних са -в-, треба имати ту резерву.

¹⁸ ЗН 2167^о, година [1707] поправљена под 7345^о. Тачну годину даје већ први издавач (Магарашевић 1828: 12).

¹⁹ Иза транскрипције модерном ћирилицом свакако стоји *монастѣирѣ Ковилѣ*.

(Бањац 2013: 312), из 1761. на бакорезу Јакоба Шмуцера: ковнлѣ (id. 232), те два преписа Јована Рајића из 1775. и 1776, за које бележи да су настали к' мнстырѣ ковнлѣ, односно кѣ монастырѣ ковнлѣ (Бањац 2013: 312). Из XVIII века је и потврда без године у Рачанском поменику ковнл (РП 210). Око средине истог столећа ставља се настанак тзв. Тронушког родослова, где се овај манастир назива монастырѣ свѣтоковнлскій у баткој;²⁰ о том сложеном називу биће још речи.

Варијанта имена са -б- најпре се везује за манастир, док се у имену насеља -б- упорно одржавало и кроз осамнаести век до пред његов крај, бар у аустро-угарској администрацији; оно се бележи 1715. као *Köbula* (Сечански 1952: 224), 1720. двапут као *Kobila* (*fossatum, possessio*; id. 225–226), затим као *Kobilla* 1728. (id. 226), 1734/35. (Гавриловић/Јакшић 1981: 3), 1743. (Сечански l.c.), етник гласи, на латинском, *Kobilensis* (Гавриловић/Јакшић 1981: 129), и тек 1784. пише се *Unterkovil* (id. 227), *Ober Kovil* (id. 282).²¹ Не знамо како је име манастира било написано у немачком оригиналу извештаја грофа Валиса из 1775. који Ђорђевић 1891: 63–64 наводи у српском преводу пишући *манастир Ковиљ*.²²

Састављајући прво издање свога речника из 1818, Вук Караџић је овај топоним унео као засебну одредницу:

Ковиљ, т. (млоги говоре Ко в њ љ е), 1) намамир [sic!] на лијевом бријегу Дунава (близу Карловаца). 2) село близу тог намастира.

Исти манастир помиње и под одредницом *дворишѣ* (1818: 221), где, преносећи предање да су у поцерском селу Дворишту били двори Милоша Обилића, пише:

... у Дворишту има један стари гроб с великијем каменом чело главе; онуда Срби говоре да је то гроб Милошеве сестре, и приповиједају да је ондје плијевила шеницу, па је убио Милош с Тројанова града (то је готово

²⁰ Шафарикъ 1853, 17–112, § 13 bis, стр. 38 д. Узима се да је овај спис настао у Срему или у његовој близини око средине XVIII в. (Радојчић 1931: 59–68).

²¹ Неупотребљив за ову сврху био је рад Пецињачки 1982, где су записи на немачком језику из 1746/47. дати само у српском преводу без навођења оригиналних записа за топониме, те се не може проверити да ли тамо где преводилац чита *Ковиљ* (172) тако заиста и пише у оригиналу.

²² Иличић 1967 наводи у латиничној транскрипцији и преводу Момчила Жеравчића турски ферман који су калуђери 1743. измолили од султана Махмуда иако Турци тада већ педесет година нису владали тим крајевима; у транскрипцији је *monastiri korili* [sic! штампарска грешка?] *ruhbanlarine*, у преводу „калуђерима манастира Ковиља“.

као с Герзелеза у Шорокшар, или с Банстола у намастир Кобиле) буздованом, јер је мислио да је кошута ...

У другом издању Рјечника одредница *Ковиљ* је из непознатог разлога изостављена,²³ док се под *двориштије* (1852: 177) чита све како је горе наведено, осим што уместо *Кобиле* стоји *Ковиље*!²⁴ Мирон Ђорђевић сведочи да су још крајем деветнаестог века неки Срби, „врло ретки из сељачког сталежа“, употребљавали облик са -б- говорећи *идем у Ковиљ* или *био сам у Ковиљу* (Ђорђевић 1891: 35).

Уз непознанице везане за читање и предају појединих историјских потврда, њихов збир даје јасну хронолошку слику: облик *Ковиљ* је секундаран и неће бити на овом месту старији од XVII века. Мађарска варијанта имена *Kabol* (читај: *Кобол*) најраније је посведочена, већ у средњем веку, али није изворна. Овај и слични топоними на мађарском тлу (*Kabol-d*, стара тврђава у Шопроњској области на потоку *Kobula* 1222; *Kabol* у Темешкој области, *Kobod* 1460), изводе се од словенске речи **kobyła* > срп. *кобила* (Stanislav 2: 242); уп. још *Kabókapusztá* где је први део од слов. **kobyľka* (Kiss 1980: 306). Станислав изједначава *Kabula* са словачким оронимом *Kobyła*, док у основи бачког топонима лежи словенски придев на -јь: *Kobyl'ь*, како то сведочи српски облик *Ковиљ(a/e)*, добро посведочен у XVI–XVIII веку. Он доказује у овом делу Бачке словенски топономастички континуитет непрекинут угарском влашћу. Првобитно је *Ковиљ* као неодређени вид придева *кобиљи* најпре могао стајати уз реч *џрад* ‘утврђење’ — извори, међу њима горепоменути Евлија Челебија, сведоче да је оно тамо некад постојало — а тако је овај топоним и објашњен Евлији, који пише да име *Кобила* „на латинском, српском и бошњачком језику“ значи ‘коњски град’.²⁵ Матјаш Бел (Bél Mátyás), лутерански пастор и мађарски ерудита словачког порекла (1684–1749) такође изводи име овог места од словенске речи *кобила*, бележећи легенду по којој се на

²³ Заузврат је ту ушао старовлашки манастир *Ковиље*, в. ниже.

²⁴ Ако је у питању словна грешка, нема је међу Вуковим исправкама ни у првом ни у другом издању.

²⁵ Čelebi 527. Преводилац, убеђен да је исправан облик *Ковиљ*, како и пише овај топоним у преводу, у напомени на 511 каже да он у штампаном издању оригинала гласи *Kobila* а у једном рукопису *Kovilya*, док на стр. 527 напомиње да Евлијино тумачење топонима „уриџије да је *сам рогешно* ђио *име овог мјеста*“. Латински језик Евлија је поменуо вероватно због речи *caballus* коњ, сазвучне а свакако и сродне словенској **kobyła*.

том месту саплео Атилино коњ.²⁶ Допустити треба ипак да је мушки род секундаран а примарна варијанта женског рода *Кобиља*. Њен највероватнији денотат могла је такође бити реч *џрад*, али у женском роду, стсрп. *џрад*, у *џради*, са значењем ‘ограђен простор за стоку’, у овом случају за испашу и узгој коња.²⁷

Осим појединих детаља интерпретације, све је што се тиче порекла овог топонима јасно. Првобитно се он односио на насеље, па онда пренео на манастир у свом изворном лику; затим је, испрва у примени на манастир, измењен, да би се онда тај облик наметнуо и насељу.

Теже је одговорити на питање зашто и како је од *Кобиља(a)* настао данашњи облик *Ковиљ(e)*. Спонтан прелаз *б* у *в* није нека уобичајена појава.²⁸ До такве замене двеју сличних речи могло је доћи и спонтано,²⁹ али се овде може наслутити свесна мотивација. Изгледа да се изворни назив *Кобиљ* у једном тренутку почео доживљавати као недостојан хришћанске светиње, слично као што је косовски јунак

²⁶ Borovszky 1909: 29. У мађарском се као апелатив *kabóca* одразио само словенски деминутив **kobylica* у значењу ‘скакавац’ (EWU 655 s.v.). За ‘кобила’ мађарски има реч *kanca* од словенског **kon'ica* (id. 678 s.v.).

²⁷ Није искључено да је име првобитно било у женском роду: **Кобиља џрад*, уп. 1554. *Koble* и Евлијин облик *Кобила* (у турским записима и *љ* се бележи само са *л*, завршно *-а* и *-е* предају се на исти начин), а такође запис из 1730. ако се *в манастир Кобиљу* схвати као акузатив; старосрпски споменици разликују маскулину *џрад* ‘утврђење’ од фемининума *џрад*, *џради* у значењу ограде у којој се држи стока, стаје (в. Лома 2013: 66). Из законодавних делова Бањске хрисовуље знамо да су кобиле држане одвојено од коња у пољу или у таквој огради: к црковноуоу добыткѡу ничин добыткѡ да се не приставла, ни оу ѡвѡце ни оу краве, ни оу кобыле, ни оу конѡ, ни оу свинне, ни на поли ни оу гради БХ 49г; међу пастирима разликују се коњуси и „јаздничари“ од кобилара: пастирнедѡ всѡдѡ, ѡвѡтарнедѡ и конюходѡ и таз(д)ничтарнедѡ и кобыларнедѡ да се плакѡ како и оу стоуденци id. 54v. У сваком случају, овде имамо тип *Кѡбиљѡ дѡ* (село у Црној Гори, Вук 1852, из НП), стсрп. *кобиљ дољ* (II Дечанска хрисовуља, Ивић/Грковић 1976: 81) где придев означава врсну припадност (дѡ где има кобила, где се кобиле напасају) а није део орографске метафоре као у случају назива *Кѡбиљѡ ѓлава* (планина у Херцеговини, Вук 1852, из НП), већ око 1240. стсрп. *кобыла глава* Полимље (ЗСПП 166), уп. Лома 2013: 54–55; тамо наведеним потврдама треба придодати оне које даје Павловић 2015: 147.

²⁸ Промена имена сремског манастира *Прибина ѓлава* у *Привина ѓлава* тешко да пружа праву паралелу, без обзира на његове некадашње везе са Ковиљем, о чему ће бити речи ниже.

²⁹ Неке примере за то даћемо при крају овог разматрања.

Милош прекрштен из *Кобилића* у *Обилића*,³⁰ у оба случаја основна реч *кобила* замењена је по сазвучности, тамо придевом *обил(ан)*, овде фитонимом *ковиле*. Притом је индикативно то што је преосмишљење почело од имена сакралног објекта — манастира, и што се тај процес може проследити од краја XVII века, у годинама након велике сеобе, када се црквено тежиште српског народа премештало на север; Ковил је обновљен 1706, под новим именом; он лежи на Дунаву наспрам Сремским Карловцима, који су 1713. постали седиште новоосноване митрополије. Чини се да је у тој духовној клими сазрела, најпре међу високим представницима цркве, свест о неподобности назива *Кобил* и родила се идеја да се он преиначи у *Ковил*.

Преименовање је могло бити у вези са настанком верзије легенде о Св. Сави и угарском краљу која је лоцира на место где је доцније подигнут манастир Ковил. Та се верзија најраније среће у Трношком родослову, чији аутор податак из житија да је Сава прешао реку Саву идући да се састане са угарским краљем како би га одвратио од напада на Србију поводом проглашења Савиног брата Стефана краљем допуњава на следећи начин: *прешедъ савѣ рекѣ, таже н дѣна и н сретаетъ мажарское воинство со дрѣгѣа страны дѣнава, ндѣже [sic!] ннѣ монастирѣ с вѣт о к о в н л с к ѣ и у бачкой*. Онда следи прича позната из

³⁰ У свим старијим потврдама он је Милош *Кобила*, *Кобилић*, *Кобиловић*; због тог надимка или презимена за Милоша се везао у предању древни мотив изложеног детета које је отхранила кобила, који је изазивао негативне конотације (уп. Роксандин приговор Милошу у песми „Сестра Леке капетана“), па је замењен верзијом о *обилом јунаку*, коју бележи Вук; подробније уп. Maretić 1909: 201–202. Ни образовани кругови у обновљеној Србији нису остали имуни од потребе да „упростоје“ традицију о највећем националном јунаку; његово презиме *Кобиловић* у бугарштици о косовском боју толико је засметало Српском ученом друштву, да је од Валтазара Богишића тражено да га у свом издању народних песама из старијих записа измени, што је овај као противно филолошким узусима одбио, па је књига на крају изашла без тога веома значајног текста (уп. Богишић 1878: 126). У истом духу, име села у Дреници *Горњи, До(л)њи Коџилић*, које се први пут помиње у турском попису области Бранковића из 1455 (Пешикан 1981: 80) промењено је у *(Д, Г.) Обилић*. Неприкладност речи *кобила* у називу хришћанског храма могла је проистацати из асоцијације са *кобиџи* и успомене на стари словенски обичај да се пред полазак у рат гата о његовом исходу помоћу коња посебно гајених за то при паганским светилиштима; неке легенде везане за Косовски бој дале су нам својевремено повода за претпоставку да се та пракса у свом христијанизованом виду, вршена при црквама, код Срба одржала до позног средњег века, да би у доцнијем народном сећању била жигосана као безбожнички чин који је проузроковао пораз на Косову и слом старе српске државе (Јома 2002: 147–149).

Доментијана и Теодосија, о чуду којим је светитељ задобио краљеву наклоност: по највећој жези, у недостатку леда којим би се расхладило вино, молитвом је призвао из ведра неба градоносни облак. Тај сиже познат је и усменој епици; једна од варијаната, забележена у Срему у другој половини XIX века, смешта радњу у Ковиљ.³¹ Премештање приче о Св. Сави и угарском краљу из Срема, где се по Савиним житијима десио њихов историјски сусрет, на леву обалу Дунава свакако је било у функцији потребе да се потврди старина српства и православља у јужној Бачкој. Релокација Савиног чуда од стране аутора „Троношког родослова“ приближно коинцидира са оснивањем Новог Сада, који је 1748. указом Марије Терезије добио статус града и име; недалеко Кобиљ/Ковиљ новом верзијом легенде бива промовисан у најзнатнију православну светињу на ширем подручју новоосноване српске метрополе, са светосавском ауром. У том контексту аутор Троношког родослова назива манастир *свeй̄оковиљским*, док би назив **свeй̄оковиљски* звучао необично и смешно.³²

Тако је у колебању између Кобиља и Ковиља превагнуо новији, идеолошки „подобнији“ облик. „Правоверна“ тежња ка изокретању стварног историјског односа међу двама облицима јасно је изражена на страницама које је имену манастира посветио игуман Мирон Ђорђевић. Он не само да наводи — са ботаничке тачке гледишта сумњив³³ — податак о донедавном обиљу ковиља на том месту, него и облик *Кобиљ* приписује мађарском изговору, премда нам сам сведочи да се до његових дана чувао у простом народу (в. горе), и зна да се он јавља и у старим записима („то је старије писање, најстарије је пре 100–130 г.“), али одмах устврђује — противно чињеничном стању које смо овде сагледали — да „из времена два и три пута старијега има писано свуда само *Ковиљ*“; уз то изокреће и однос међу именом насеља и манастира, пишући да су Доњи и Горњи Ковиљ прозвани по манастиру, па аподиктично закључује: „Назив Ковиљ не подлеже никаквој сумњи. Сви су други називи погрешни, неправилни,

³¹ Лома 2014: 1059–1062, где се детаљно разматрају претхришћански корени сижеа, али је пропуштено да се укаже на паралелу коју он има у руској билни о Аљоши Поповичу и Тугарину Змејевичу; Аљоша молитвом призове кишу са градом која његовом демонском противнику растопи папирна крила и примора га да се спусти на земљу, где га потом јунак лако савлада (РНПЭП 97–105).

³² Нормално је *свeй̄оархангелски манастир*, *свeй̄оархангелска црква*, уп. горе потврде из 1733, 1742. и 1744. и Ђорђевић 1891: 32.

³³ В. горе нап. 5.

неистинити“ (Ђорђевић 1891: 34–35). Како се могло и очекивати, исти аутор некритички прихвата и лоцирање чуда Св. Саве на то место, дајући своју верзију легенде (светитељ је призвао лед са неба не да би расхладио вино угарском краљу већ да би излечио његовог малог сина) и на то надовезује претпоставку да је „овај предео у ком је онда манастир Ковиљ основан и у ком се он и сада находи ... као остров или полуострво припадао сремској страни“.³⁴

Уз одређен опрез, који произлази пре свега из могућности да су неке потврде облика са *-в-* старије од Велике сеобе, могли бисмо преименовање манастира *Кобилъ* у *Ковиљ* сагледати у склопу пропаганде православља и светосавља у јужној Угарској коју је од свог настанка водила Карловачка митрополија, и тим закључком заокружити нашу причу, да нема још једног манастира *Ковиља*. Како је горе већ успут напоменуто, Вук у другом издању свога речника из 1852, одакле је, нејасно зашто, испао бачки *Ковиљ*,³⁵ бележи ороним *Кѡбиље* као назив планине у Староме Влаху, упућујући на одредницу *Кѡвѣље*, где поред фитонима као друго значење даје „намастир у Староме Влаху под планином Кобилѣм“. Тај манастир слабије је познат и теже приступачан од бачког, мада је, по свему судећи, од њега старији. Описао га је пре близу сто година Радоје Ускоковић (1922: 176); наводимо тај опис преносећи Ускоковићеве фусноте у заградама:

„У врху Ивањичког Старог Влаха, скривена међу првим огранцима планине Јавора, има једна мала, стара црква у селу *Смиљевцу*, некад званом *Трћу*. Од старине се ова црква зове *Ковиље*, како се назива и мали засеок око ње и планински вис изнад ње, висок преко 1500 м. Цела је околина цркве права планинска, дивљачна и слабо насељена. Сама је црква прирасла уз једну стену што се издиже на маленој заравни с десне стране брзе планинске реке *Ношнице*. Па ипак, ова је црквица још од ранијих времена била врло добро позната у целом овом планинском крају, као што је и данас, о чему сведочи доста живо очувана традиција. Како су ми неки стари људи причали некада је ова црква била на левој

³⁴ Ђорђевић 1891: 48–50; уп. и Вошњак 1930: 5, по коме је „Дунав у последњих осамдесет година знатно променио свој ток“ а пре се „један део данашњег манастирског земљишта налазио у сремској жупанији“; исти аутор сведочи и да је у манастиру постојала „фреска која приказује братско измирење између Срба и Мађара“ (Вошњак 1930: 6–7). Та слика, за коју се претпоставља да је настала приликом велике обнове манастира крајем XIX века под игуманством истог Мирона Ђорђевића, касније је прекречена (Бањац 2013: 32, н. 5).

³⁵ Систематски су ту изостављане само опсцене речи из првог издања.

страни реке Ношнице у кршевитом и данас врло тешко приступачном месту *Гају*, под брдом *Свијеником*, далеко од садање цркве читав час хода. (Данас на овом месту има неких закопина и остатака од старих насеља и један извор, звани *Светиа Вода*; ова се вода сматра за лековиту). Верује се и прича да је цркву са тог места, не знам због чега, „пренијо Св. Аранђо“ на садање место уз поменути планински вис, који се у то време звао *Кобиље*. Доцније се и црква и овај вис прозову *Ковиље* (У народу понеки још и данас назову овај вис *Кобиљем* ...).

Данас народ код ове цркве разликује „стару“ од „нове цркве“. Прва је сасвим мала и по свом постанку „старија је од Студенице“, како се прича ...“

Суд савремених стручњака потврђује да је од двеју цркава полупећинска црква Светих Арханђела старија, с тим да јој је време настанка тешко установити; остаци фресака у њој, раније датовани у XIII век, данас се датују другом половином XVI века, а президана је 1644, када је у обнови коју је извео рашки епископ и потоњи пећки патријарх Гаврило дограђена већа црква Св. Николе.³⁶ Управо из те године и у вези са Гавриловом обновом је први датован помен манастира (ЗН 1389^о): *монастырь своего святаго архистратига миханла и гавриила въ подкрпиле горн зовом ковила ... въ прѣдѣлынхъ и островихъ (!) старога влаха. У седамнаести век могу се ставити и недатовани записи у двама поменицима, Сопоћанском и Крушевском; у обома име гласи *ковила*.³⁷ Потврде из XVIII века су бројније, а и у њима се смењују*

³⁶ Најскорије Пејић 1998: 214, где се оспорава Станићево рано датовање остатака живописа у старој цркви (Станић 1969: 42 ставља подизање цркве и оснивање манастира пред крај XII или почетак XIII века и претпоставља да су у томе одсудно улогу имале ране немањићке задужбине оближња Придворица и Студеница; уп. и Станић 1971: 29. Шупут 1991: 111–113 за архитектуру каже „О времену грађења цркве не може се судити по њеним облицима и без претходног археолошког испитивања“. Изнета је претпоставка да је настанак манастира везан са градњом оближње тврђаве на Градини у Ерчегама, која се ставља у XIV–XV век (Булић/Катић 2016: 255). По страни је остао Станићев податак о римском капителу узиданом у стару цркву као индицији да је ту или у близини постојало античко култно здање (Станић 1969: 40–41 са сл. 8), са чим би се могао довести у везу налаз двају римских новчића царева из друге половине IV века Валенса и Грацијана на Градини (Булић/Катић 2016: 245, 247, фотографије на 265).

³⁷ У Крушевском поменику уписано на странама 16 и 37, уз назнаку да је манастир (Новаковић 1875: 135); идентификацију са старовлашким Ковиљем на 16 недвосмислено потврђује контекст (манастири (В)ув(а)ц, Давидовица и Милешева; на 37 можда Божет(ићи?). Потврду из Сопоћанског поменика даје Стојановић (1890: 184); она би могла бити најранија, в. ниже.

облици са -б- и са -в- у именима манастира и планине под којом лежи: 1712. оу манастир ковнлѣ (ЗН 2239°), 1726. светѣ обнтелѣ сен шбретающн се ва старовлашкѣ наню, манастир кобилл (ЗН 2474°), 1733. у *Сѣтаром Влаху у монасѣиру Ковиљу*,³⁸ 1735. *ѣ мон(асѣирѣ) Кобиле ... ѣ монасѣиру Кобилѣ*,³⁹ 1749. *монасѣира зовомо Ковила, храмъ свейы архисѣирайиѣъ Михаила и Гавриила и свейаѣо оца Николаа чѣдойворца* (ЗН 5818°), 1772. *ѣ манасѣир Ковилю ... ковилскоѣ монасѣира* (ЗН 3376°), 1776. *ѣ свейаѣо арханѣла ѣод Ковилѣом ѣ Сѣтаром Влахѣ* (ЗН 3460°), 1777. *ѣ манасѣирѣ Кобилѣ* (ЗН 3467°);⁴⁰ 1778: *ѣод Ковилски монасѣир, храма свейих божих архисѣиратиѣовѣ и свейиѣела оца Николаа, иже есѣѣ ѣ Сѣтаромѣ Влахѣ* (ЗН 3482°). Најзанимљивији је један запис без године, оквирно стављен у XVIII век: *рамѣ [sic!] свейомѣ аранѣлѣ и Николи во ѣодкрилие ѣланине Кобиле, монасѣирѣ Ковила* (ЗН 5957° = 9655°), јер се у њему јавља иста дистинкција између имена планине са -б- и имена манастира са -в- одражена у Вукову речнику из 1852; у једној песми из његове збирке, која опева Моравичку буну 1862. године, помиње се, уз планину Јавор, *ѣора Кобилѣа*.⁴¹

Рано ћемо сјутра полазити,
Двије горе сњежне прелазити,
Јаворову и гору Ковиљу,
Док сиђемо у Ерчеге равне

По Ускоковићевом сведочанству, за планину се до у прву половину XX века могао чути назив *Кобилѣ*. У списку села Моравичког среза Милићевић (1876: 621) поред *Ковилѣ* има и *Поѣкобилѣ* иза Глеђице, која је источно до Ковилѣа. Премда хронолошки редослед расположивих историјских потврда не даје онако јасну слику као у случају бачког Ковилѣа, не треба сумњати у истинитост предања које преноси Ускоковић, да се планина првобитно звала *Кобилѣ*, с тим што је изворни лик имена вероватно био у женском роду, како га је запамтила народна песма: *Кобилѣа (ѣора)* ‘планина у коју се изгоне на летњу испашу стада кобила’, што је пракса посведочена у старосрпским

³⁸ Витковић 1884: 149. Реч је о томе где је учио *книѣу* Нешко Стефановић, јереј у Шетоњама код Пожаревца, родом из Херцеговине.

³⁹ Руварац 1905: 194. Реч је о страгарском попу Веселину, који се родио у Старом Влаху у селу Трудову, а учио се *вечбинам* и потом 1711. постао ђакон у тамошњем манастиру Ковиљу.

⁴⁰ Исправљено читање из првог издања ковнлѣ уз позивање на запис из 1726.

⁴¹ Вук САНУ 4: 45° „Буљубаша Реѣо и поп Дмитровић“, стихови 15–18.

повељама; два поменика и запис из 1777. сведоче нам да се и сâм манастир у XVII–XVIII веку звао *Кобиља*. Одакле онда назив *Ковиље*, посведочен већ првим прецизно датираним поменом из 1644? Да ли је промена имена била везана за тадашњу обнову манастира? Обновитељ, висок црквени великодостојник, могао је, из сличних разлога из којих смо претпоставили да се то десило са бачким Кобиљем, на исти начин „уподобити“ раније име, које је манастир понео по планини под којом се налази.⁴² Под истим Гаврилом извршена је 1651. и обнова манастира Ковиља у Бачкој која се састојала у градњи и живописању спољашње припрате. На жалост, у натпису, који нам није сачуван у свом изворном лику, изгледа да се није помињало име манастира.⁴³ Гаврило Рајић био је родом из Штиткова у непосредном суседству манастира Ковиља; вероватно се тамо и замонашио, на шта би могло указивати и његово монашко име; наиме, стара црква манастира Ковиље посвећена је арханђелима од којих је један *Гаврил(о)*. Иста посвета је, поред истоветне

⁴² Чешће се манастири зову по водоковима на којима леже (тип *Студеница*), али има и других случајева где се на манастир пренео суседни ороним, нпр. *Озрен* у североисточној Босни. Стари назив села *Трће* бележе Вук (Даница 1828: 231) и Гавриловић (1846: 177) и Милићевић 1876: 621, овај последњи само у напомени где каже да се тако пре звало село *Цмиљевац*, тј. данашњи *Смиљевац*; до преименовања је дакле дошло између 1846. и 1876, вероватно стога што је старо име просуђено као недолично, без разлога; по свој прилици *Трће* је настало преко **Трхће* < **Тршће* од *ѡрсѡј-је* у вези са *ѡрска*, уп. у истом крају *Рокци* преко **Рохци* < **Рошци* од *Рошци*, како је село посведочено у турским пописима из 1541, 1570. и 1604. (Катић 2016: 14). Забележена је и варијанта *Трћи* (Јовановић 1872: 88; Ердѣљановић 1902: 93). С. Павичић у *RJA* 18: 575 узима да је то изворни лик, а да је *Трће* пореклом акузатив одатле. У том случају ваљало би потражити за овај топоним етимологију другачију од горе понуђене, али могуће је и да се облик *Трћи* заснива на старом локативу од **Трсѡје*. Са тим се слаже род и број, локатив *Трћи* који бележи Ускоковић (а не **Трћима*). Милићевић l.c. наводи међу селима у Моравичком срезу и *Ковиље* уз назнаку да је у њему 1870. отворена школа; данас се тај део око манастира рачуна час као заселак Смиљевца час као посебно насеље.

⁴³ Реч је о Валисовом извештају из 1775. на немачком језику, који је до нас дошао само у преводима на српски (Ђорђевић 1891: 62) и на латински; овај други је у једном акту из 1784. који је потписао манастирски викар Даниел (Данило) Влаховић, где је речено да се изнад улазних врата у цркву чита следећи натпис: *Hujus ecclesiae introitus depictus est temporibus domini Gabrieli Archiepi(s)c(opi) Ippekiensis et d(omi)ni Michaelis Metropolitae benefactoris hujus aedificii. Igumenus autem isthic erat Damjan, Ecclesiarcha vero Neophites. Anno Orbis conditi 7159, Christi 1658* (Бањац 2013, нап. 30 на стр. 37–38; овде дајемо текст како мислимо да би гласио на коректном латинском, занемарујући све оно што могу бити погрешке настале при самом запису, испису и у штампи).

варијантности имена и улоге исте особе, патријарха Гаврила, на оба места, још једна подударност између двају манастира и показатељ да је међу њима могла постојати нека историјска веза.⁴⁴

Намеће се питање, да ли је назив манастира *Кобилъ* био „упристојен“ у *Ковиљ* већ приликом обнове под патријархом Гаврилом, по обрасцу који је мало раније примењен на најважнију светињу у његовом завичају, и да ли је тек тада бачки манастир посвећен Св. Арханђелима, опет по узору на старовлашки,⁴⁵ те би тако на оба места варијанта имена са *-б-* била примарна у односу на ону са *-в-*?

Извори ранији од 1651. не бележе посвету ни православног ни католичког манастира у Ковиљу, али остаје загонетно време када је ковиљски епископ Јефрем поднео молбу за помоћ руском цару, где као храмовну славу наводи Успење Богородичино. Ако се тај акт датује у последње године XVII века, он долази у супротност са другим сведочанствима која казују да је манастирска црква већ тада славила Св. Арханђеле. Ако се пак прихвати аргументација коју износи Јелена Бањац (в. горе нап. 15), да Јефрем и његов поднесак не могу бити млађи од 1654, ништа не смета да се датум помери још мало унатраг, пре 1651, из чега би излазило да је манастир до средине XVII века био посвећен Богородици, да би променио своју посвету у садашњу тек приликом обнове под патријархом Гаврилом. Но у Јефремовој молби манастир се већ назива *Ковиљ*, што би значило да настојање на преинаци његовог имена има корене дубље од времена Велике сеобе и да је претходило претпостављеној промени његове посвете.

При свој неизвесности, могућим се чини следећи сценарио: назив *Кобилъ* за Богородичин манастир, иако утемељен у његову географском положају и освештан вековном традицијом, пре или касније морао се осетити као крајње неприличан, те је измењен у *Ковиљ*; одмах се, међутим, показало да је било лако спровести такво преименовање у

⁴⁴ Иличић 1967: 65 помиње, без навођења детаља, два предања о оснивању манастира Ковиља у Бачкој, од којих га једно приписује калуђерима старовлашког манастира Ковиље, а друго, по њему „још упорније“, тврди да је он основан као метох манастира Жиче. За прву претпоставку Бањац 2013: 22, 35 реферише само на тај Иличићев податак, док су јој за другу извор још С. Болманац, *Шемањизам источно-православне митрополије српске у Аустро-Угарској године 1878*, 145 (нама недоступно) и Ђорђевић 1891: 55 (Бањац 2013: 32); она је вероватно настала у вези са горепомнутом легендом која настанак манастира везује за Св. Саву.

⁴⁵ Ранији извори не бележе посвету ни православног ни католичког манастира у Ковиљу.

Ковиљ на папиру под пером монаха, а много теже искоренити стари облик са -б- из говорне, а вероватно и административне употребе; тада је одлучено да се новом еклезиониму да нова садржина, тако што је везан за други хагионим; по узору на старовлашко *Ковиље* у подножју планине *Кобиља* или *Кобиље* посвећено Светим Арханђелима, учинило се прикладним да се промоција новог назива *Ковиљ* за манастир крај села *Кобиљ* подупре његовом новом посветом истим патронима.

Ово је, разуме се, само нагађање на основу нама расположивих оскудних и делом противречних сведочанстава. У прилог му, међутим, иде могућност да између Св. Арханђела и назива *Ковиљ(е)* за манастир постоји веза тешња од куриозне чињенице да се он на два места јавља удружен са топономастичком основом *Кобиљ-*.

У случајевима када су храмовна слава „бесплотне силе“, Арханђели Михаило и Гаврило, арханђео из Благовести је увек на другом месту и по свој вероватноћи тек накнадно придружен небеском војначелнику, слично као што се апостолу Петру придружује Павле, у посветама црква и православном календару.⁴⁶ Предање које преноси Ускоковић, да је стару цркву манастира Ковиље „Св. Аранђо“ пренео на то место, може се односити само на Арханђела Михаила. Име *Ковиљ(е)*, у својој варијанти са *в*, изводљиво је из његовог имена на начин на који смо то указали пре скоро тридесет година, у раду поменутом на почетку овога чланка (Лома 1990: 6 д.):

веома је архаичан сл. облик имена *Ковиљ* (Стари Влах, Бачка) < **Мьковил-јь* од лат. *Michail* са *ch = k* али са итацистичким изговором „ете“ према грч. Μιχαήλ, уп. *molistirium* ...

Лапидарно изнета у ширем склопу истраживања најстаријих хришћанских топонима на старосрпском тлу, пропраћена напоменом у којој се ставља на знање да би, додуше, име бачког Ковиља на основу његовог најранијег латинског записа пре могло бити од *кобила*, али да придев *свештоковилски* у Троношком родослову, по аналогији са *свешто-тројич(ес)ки* у истом спису за манастир Сопоћане посвећен Светом Тројству, снажно указује да у *Ковиљ* треба тражити име патрона цркве, наша ондашња претпоставка оставила је штошта недоречено: с једне стране, изнели смо је без дубљег улажења у историјат двају топонима, а с друге — ваљало нам је подробније објаснити језички развој путем

⁴⁶ Нпр. *Пејрова црква* код Новог Пазара посвећена је поред Св. Петра и Св. Павлу; на празник који се у народу зове *Пејровдан* православна црква светкује обојцу апостола.

којег се од хагионима *Μιχαήλ* долази до *Ковиље*(*e*). Први недостатак надокнадили смо, колико нам је било могуће, у досадашњем излагању, а други ћемо покушати да превазиђемо у ономе које следи.

Познато је да се хришћанска хагионимија код Словена у крајњој линији заснива на грчким предлошцима, али да је католицима она дошла посредством латинског језика, у којем се одразио старогрчки изговор, док православци употребљавају црквенословенске облике, засноване на средњегрчком изговору. Тако се име арханђела *Μιχαήλ*, старогрчки [mik^ha'ēl] > лат. *Michael* [mika'el],⁴⁷ у средњегрчком почело изговарати [miχa'il] одакле је црквенословенски облик *миханљ*, српсл. *миханљ*. Савремена варијанта *Михаило* настала је након прелаза *л* на крају слога у *о*, како би се избегао номинатив **Михаио*.⁴⁸ Постоји ипак, код Хрвата, облик *Миховио*, *-ила*, и са очуваним *-л* *Миховил*, који је старији, јер је у њему кратко преднагласно *а* прешло у *о*, што је карактеристично за најранији слој словенских позајмљеница, а *-в-* је уметнуто да попуни интервокалски хијат; варијанта без тога уметка *Михоил* одразила се у народном називу празника *Михојљ дан* > *Михољдан*.⁴⁹ Оно што је за нас овде важно јесте да и *Михаил(о)* и *Михо(в)ил* у дистинктивној црти која одваја средњегрчки од конзервативнијег латинског изговора показују тај млађи развој: старогрчко η [ē] давало је латинско *e*, док је у средњегрчком тај глас прешао у [i]. То је *-и-* оче-

⁴⁷ Грчка аспирата *k^h* пише се латински *ch* али се изговара без аспирације, као обично [k], уп. итал. (*San*) *Michele* [mik'ele] '(Св.) Михаило', шпански, са леницијом *k > g*, (*San*) *Miguel* [mig'el].

⁴⁸ Ради очувања јединствене основе у свим падежима такви се ликови одстрањују проширењем основе, нпр. пом. *Гаврил-о* уместо *Гаврио*, *-ила*, *Радмил-о* уместо *Радмио* < стерп. *Радмил*, у топонимији пом., асс. *Сѣубл-о* уместо *Сѣубѡ* < *Сѣубао*, *-бла* < стерп. *Сѣубъл* итд.; *Павле* је вокатив узет за номинатив уместо *Павао* > *Паво*, *-вла* итд.

⁴⁹ Стерп. *оѡд миханла дѡне* 1254 (MS 46, краљ Урош), *оѡд михола дѡне* 1234 (MS 20, краљ Радослав), уп. посесивну синтагму са генитивом на дань светог миханла 1442 (MS 414, војвода Иваниш Павловић). *Михољ* / *Михојљ* је присвојни придев на *-јљ* од *Михоил* као *Ивањ* од *Иван* у *Ивањдан*; оба назива празника спадају у најстарији, реликтни слој хришћанске номенклатуре у Срба. *Иван* је старији словенски лик имена, који се чува код дела Словена независно од тога да ли су католичке или православне вероисповести (Хрвати, Бугари, источни Словени), па је прешао и Мађарима (*Szentiván*), а код нас га је у функцији хагионима потиснула форма непосредније наслоњена на црквенословенско *иоанѡ* и грчко *Ἰωάννης*; очувао се у народном називу летњег празника Рођења Св. Јована Крститеља, док је зимски празник посвећен истом светитељу назван *Јовањдан*.

кивано у *Михаил(о)*, али неко се може упитати откуд оно у старијем облику *Миховил* који употребљавају католици, када је латинско *Michael*? Ту, међутим, немамо никакав изузетак, већ само потврду правила, проистеклог из културноисторијске ситуације у којој су се наши преци нашли након свог досељења на северозападни Балкан.⁵⁰ По Константину Порфирогениту Срби су, као и мало раније Хрвати, дошли са севера на југ Европе у првој половини VII века на позив византијског цара Ираклија, и настанили се на тлу провинције Далмације, која је тада припадала Источном Римском царству, и то оном његовом делу где је службени и говорни језик био латински. За Србе Порфирогенит изричито каже да их је Ираклије покрстио позвавши ради тога свештенике из Рима. На тај начин су и Срби као и Хрвати своја прва знања о хришћанству, његовим обредима и култовима примили посредством латинског језика, тачније његовог варијетета који се употребљавао на тлу раносредњовековне Далмације и будући део Византијског царства био изложен утицају тадашњег грчког језика, у којем је већ био преовладао тзв. витацизам, тј. η се изговарало као [i] а β као [v]. То објашњава зашто и код католика српско-хрватског језика имамо од старине витацистичке ликове као *молсѿир* < μοναστήριον,⁵¹ *Илија* (Ηλίας) и *Варвара* (Βαρβάρα), а не *Елија* и *Барбара*,⁵² па и *Михо(в)ил*, а не **Михо(в)ел*. Деликатније је, а за нас подједнако важно питање одраза х за грчко χ у овом хагиониму. У старогрчком то је била гутурална аспирата [k^h], коју су, како је горе речено, Римљани транскрибовали *ch* а изговарали [k], а која је у средњегрчком прешла у спирант; наше х одражава тај спирантизовани изговор и у том погледу хронолошки се слаже са *и* на месту η. Међутим, постоје стари хагионими који показују друкчији налаз: то су *Сѿѿѿан* од лат. *Stephanus* < гр. Στέφανος и *Пилиј* од лат. *Philippus* < гр. Φίλιππος. Наше *ѿ* за лабијалну аспирату ф, која је у средњегрчком прошла паралелан развој са χ, показује да су далматински Романи *ph* у тим именима још изговарали [p] а не као

⁵⁰ О укрштању латинских и грчких утицаја у најранијем српском и хрватском хришћанском именовану в. Лома 2007: 677.

⁵¹ Уп. Skok 2: 454. Апелатив *молсѿир* ‘манастир’ очувао се код Хрвата чакаваца, али је посведочен као топоним у на старосрпском подручју (Полимље, Горњи Ибар, в. Лома 1987: 11 д., 16); он се своди на гр. μοναστήριον преко латинског (односно далматороманског) грецизма **molistiriu(m)*, где такође имамо *i* за η; облик *манасѿир* је новија позајмљеница непосредно из средњегрчког.

⁵² Између осталог, у врло старом слоју топонима са *Суѿѿ-* < лат. *san(c)tu(s)*: *Суѿѿиља*, *Суѿѿвара*.

спирант [f], који иначе постоји у латинском језику и пише се *f*.⁵³ То отвара врата претпоставци да се грчко χ у Μιχαήλ могло у далматинској латинштини, у неко рано доба, изговарати [k], премда непосредних паралела за то немамо.⁵⁴ Полазећи од те претпоставке, од *[Mika'il] бисмо у најраније доба присуства Словена на тлу Далмације, не само пре прелаза *ǎ* > *o* него и док они у свом језику још нису имали тачног еквивалента кратком страном *ǐ*, већ су га замењивали својим меким полугласом, који се после, зависно од положаја, губио без трага или се озвучавао у *a*,⁵⁵ добили **Мько(v)ilъ*, са даљим развојем у **Мковил* након испадања слабог полугласа, одакле отпадањем *m*- у почетној групи *mk*-, необичној и тешкој за изговор, долазимо до хипотетичног, али не и нереалног, **Ковил* '(Арханђео) Михаило'.⁵⁶ *Ковилъ* би био присвојни придев одатле *Ивањ* од *Иван*, дакле *Ковилъ(e)* би значило 'Михаилов манастир';⁵⁷ то објашњава и бачки *Ковилъ*, *свѣѣоковилъски мана-*

⁵³ Млађи изговор лежи у основи лика *Сѣѣфан*; у старо доба, док у српским говорима још није било фонеме [f], супституција за њу било је *xv*, тако да се савремено *Сѣѣван* може изводити и непосредно из *Сѣѣфан* и преко (посведоченог) лика *Сѣѣхван*, уп. варијанте имена *Филиј*, стсрп. *Хвилѣи* непосредно из средњегрчког Φίλιππος поред *Пилиј* преко лат. *Philippus*.

⁵⁴ Познати случајеви не смештају се на исту хронолошку раван. Општесловенска реч *крсѣи* < **krъstъ* < Χριστός, заједно са **сърку*, *съркъве* 'црква' < гр. кориаκή, одражава прва сазнања старих Словена о хришћанству, која су до њих доспела посредством латинског, а можда и готског језика у доба док су још као пагани, живели у својој старој постојбини. *Кршеван* < Χρῆσβουνοϋ показује локални далматоромански развој (реч је о светитељском култу везаном за Задар). RJA 6: 650 и 663 бележи варијанте фитонима *михојлица* и *микојлица* 'Cyclamen europaeum', обе из Далмације (извор је D. Lambi, Nástin flory dalmatinské a seznam rostlin podle jmen prstonárodních, *Časopis českého museum* 1852); биљка која цвета у рану јесен вероватно је названа по празнику који пада у то доба године („михољско лето“), али се не сме тврдити да је варијанта са -к- стара; она може бити секундарна у говору где се *x* замењује са *k*, као нпр. у *Микајло*.

⁵⁵ Дobar пример за оба развоја је топоним *Цавѣѣаѣи*, стсрп. *Цѣѣѣаѣи* (посведочено *цѣпѣтатъ*) од латинског акузатива [cǐvǐt'atem] '(у) град'.

⁵⁶ Немамо сазнања да је (*М*)*ковил* употребљавано и као антропоним, као што је то случај са савременим ликом *Михаило*. Презимена *Ковилић* (1879, Србија, RJA 5: 411), *Ковиловић* (1934, сев. Далмација, РСА 9: 697) могла би се тако тумачити, али се не сме искључити да су посредни „упростојене“ варијанте од *Коѣил(ов)ић*. У случају некадашњег села код Текије на Дунаву *Ковилово*, тако већ у турском попису из 1560. (Боянич-Лукач 1975: 206), у аустријском из 1719. *Kovillova* (Пантелић 1948: 19, 35 н.) могуће је и фитонимско и антропонимско постање.

⁵⁷ Облик средњег рода *Ковилъе* био би секундаран, тип изведеница на *-ѣје

сѣир и старовлашко *Ковиље* са причом да се тако прозвало пошто је Арханђео онамо пренео цркву. Наравно, не оба на исти начин нити на истој хронолошкој равни. Подсетимо, историјски записи недвосмислено сведоче да је у Бачкој *Ковиљ* заменило старији назив *Кобиљ*, док у Старом Влаху хронологија облика са *-б-* и са *-в-* није тако једнозначна, те ваља допустити да су тамо од старине упоредо постојали, једно до другог, манастир *Ковиље* и планина *Кобиље* или *Кобиља*, па да је та напоредност у једном тренутку послужила као модел за преименовање бачког манастира а можда и за промену његове раније посвете. Могло се то десити најпре у турско доба, интервенцијом патријарха Гаврила, како смо то горе наслутили, или у следу неког пребега монаха из старовлашког Ковиља у јужнобачки манастир на начин на који је сремски Врдник постао „Нова Раваница“, али не треба искључити ни раније пресељење култа из Рашке у јужну Угарску, можда већ под краљем Драгутином.⁵⁸ Могућа посредујућа карика у преносу био је манастир Прибина Глава у западном Срему, такође посвећен Арханђелима Михаилу и Гаврилу, који је у XVII веку имао тесне везе са бачким Ковиљем, што је дало повода претпоставци да је Ковиљ настао као метох Прибине Главе (нпр. Грујић 1939: 403). Занимљиво је да и овде изворни лик са *-б-* бива замењен млађим са *-в-*, али доцније него у случају Ковиља.⁵⁹

са првобитним значењем храмовне славе које су онда прерастале у називе самих храмова, уп., нпр., у Овчарско-кабларској клисури манастире *Никоље*, *Јовање* поред *Преображење*, *Благовешћење*.

⁵⁸ Ако се узме да је он тај „српски краљ“ који је по Евлији подигао „град Кобила“, може се помишљати и да је реч о деспотима Стефану или Ђурђу, који су имали поседе у јужној Угарској. Уп. и молбу ковиљског архимандрита из 1675, где се манастир лоцира у „српску земљу“ уз тврдњу да су га саградили њени светопочивши владари (горе нап. 11).

⁵⁹ У тур. пописима из седме и осме деценије XVI века *Прибиџлава* Зиројевић 169, од 1607. *Прибина џлава* (ЗН 959°; тако и 1627–1629. (ЗН 5652° = ЗН 6151°), око 1700. (ЗН 4579°; у истовремено насталом ЗН 4578° чита се да се знаа цо е прѣвине глава), 1702. (7285°), 1703. (2119°), 1714. (7426°). Нису јасни записи у Крушедолском поменику; први, на стр. 17 поменика, датован 1625, чита се прѣвн(н)гла(в), други, на стр. 21b, прѣвннгла(в) (Томић/Војкулеску 1996: 21).

Данашњи лик *Привина џлава* не јавља се пре XVIII в. (ЗН 4427°, а пушта корен тек у XIX в. (уп. ЗН 3371° из 1800, 3800° из 1803). У свом изворном лику **Pribygolva* ово име могло би бити остатак словенског паганства, в. Лома 2002: 198, но није могуће да се свест о томе очувала до тако позног времена да би подстакла његову измену; мало је вероватно и да је томе допринела опозиција међу православним

Да ли су пак у Рашкој, тачније оном њеном делу који се доцније прозвао Старим Влахом, ороним изведен од *кобила* и топоним који би, по нашој претпоставци, имао у основи старински лик имена Арханђела Михаила настали независно један од другог, што је могуће, или је можда *џора* првобитно била **(М)ковиља*, тј. посед манастира посвећеног Арханђелу Михаилу, па је то онда у народним устима преосмишљено у *Ковиља*, не можемо знати, с обзиром на то да је до мешања основа *кобиљ-* и *ковиљ-* на српском тлу долазило и спонтано, без уплива црквених власти, и не само у топонимији. Тако се име села и потоње бање у Јадру *Ковиљача* први пут бележи у турском попису нахије Бохорина из 1519, где га Ханџић чита *Ковиљача*,⁶⁰ а уз дубровачку пословицу записану у XVIII в. и наведену у РЈА 5: 138 *Дижехиље миље на Ковиље*, уредник, рођени Дубровчанин Петар Будмани, напомиње: „Мислим да сам чуо говорити *ковиље*“.⁶¹

Остајемо, дакле, и после скоро три деценије, при претпоставци да би се у именима двају манастира *Ковиљ* и *Ковиље* могао чувати један од остатака из најранијег слоја хришћанске хагионимије у Срба, примљене посредством латинског језика, али једног његовог варијетета који се у раном средњем веку говорио на тлу Далмације и док се та област налазила у склопу Источног Римског царства био, посебно у домену сакралне лексике, изложен утицају хеленофоних центара.

Оно што нам се из тог периода очувало има и у језичком и у културноисторијском погледу реликтни карактер, на пример, име празника *Мрајџињдан* у којем је име светитеља, лат. *Martinus*, претрпело ликвидну метатезу, промену која се вршила закључно са IX веком, а у српском православном календару тај дан није посвећен Св. Мартину из Тура,

хагионимима са *-в-* као *Гаврило* и католичкима са *-б-* (*Габријел*); назив се доживљава као изведен од имена оснивача, по легенди некога властелина *Прибе* (*Прибислава*).

⁶⁰ Handžić 1986: 96, без идентификације, али је она несумњива, јер су уз Ковиљачу уписана околна села: Пасковац, Г. и Д. Бо(хо)рина, Брасина, Зајача. Облик са *в* забележен је најраније 1718, в. горе нап. 2. Можемо само нагађати није ли још нека *Ковиљача* првобитно била *Ковиљача* (за овај други лик Павловић 2015: 147 има две картографске потврде; допушта и фитонимско постање, јер је *ковиљача* назив за разне врсте биљака, уп. РСА 9: 689).

⁶¹ Примера би се још могло наћи, тако се село *Koville* пописано 1718. у Крагујевачком дистрикту доводи у везу са данашњим називом земљишта у Драчи *Ковиље* (Пантелић 1948: 24, 37) Као куриозум наводим извођење свих с.-х. топонима на *кобил-*, *ковил-* и *коишл-* од хипотетичке предсловенске основе у значењу ‘размножавати се’ (Георгијевић 1957: 146–152).

него Св. Мини и Стефану Дечанском, слично као што се на *Михољдан* не помиње Арханђео Михаило него Киријак Отшелник, а на *Видовдан* пророк Амосије, а не Св. Вит. Но католичка црква по грегоријанском календару, четрнаест дана раније, слави управо те светитеље чија су имена у основи наших хеортонама. То значи да они представљају наслеђе из доба пре црквеног раскола и коначног окретања српске цркве словенском обреду и византијском православљу под првим Немањићима. Да су хагионими *Михо(и)л* и *Мрајишн* били у широкој употреби код Срба сведоче називи црква *Михоља цркв* у Полимљу и *Мрајишња цркв* у Подримљу, забележени у повељама XIII–XIV в., у доба када су ти култови под тим именима представљали већ остатак прошлости. Култ Св. Мартина иначе није посведочен у немањићкој Србији, а култ Арханђела Михаила био је посебно актуелан у време преднемањићке српске државе у Зети, чији је он био заштитник.⁶²

Административно-географски појам Далмације се у раном средњем веку, када су се Срби онамо доселили, протезао од јадранског приморја на исток дубоко у унутрашњост копна, обухватајући и западне делове савремене Србије. Та још у римско доба повучена граница приближно оцртава и ареал архаичних хришћанских хагионима и термина одражених у топонимији у који својим положајем, а по нашем тумачењу и именом, спада старовлашко *Ковиље*. У његовом најужем топономастичком контексту препознајемо још једно, а можда и два имена из истога слоја. Турски пописи за суседно село Ерчеге бележе и друго име, *Калудрица* 1485/86, доцније *Калудра*.⁶³ Било је то очито старије, средњовековно име села, које се тек крајем XV в. прозвало *Херчези*,⁶⁴ највероватније по власима

⁶² Арханђелу Михаилу била је посвећена пећинска црква у старом Расу. Једна михола цркв у међама манастира Бистрице већ је постојала када му је Немања издао повељу, а једна позно забележена традиција, која доводи у везу оснивање манастира Вољавче, такође посвећеног Арханђелу Михаилу, са зетским владарем Михаилом Добросављевићем изгледа да се пренела на манастир под Рудником управо са Богородице Бистричке у Полимљу, чије је друго име *Вољвавац* (Лома 1990: 12, уп. 1987: 12). *Мрајишња цркв* постојала је у међама села Пакише у призренској Гори у доба издавања Светоарханђелске хрисовуље; и за хидроним *Мрајишњ њошк* у Хвосну поменут 1316. може се претпоставити пре хагионимска него ли антропонимска мотивација (Лома 2013: 156; уп. 1987: 25, 1990: 7, 16).

⁶³ У том краћем лику друго име села забележено је 1516, 1530, 1541, 1549. и последњи пут 1604; 1708. село је уписано само као „Херчик“. Ове податке дугујем колеги Срђану Катићу; уп. Булић / Катић 2016: 251–253.

⁶⁴ Тако више пута у Крушевском поменику из XVII в., где се пише и *Херчизи*; у турским пописима име се предаје као *Херчик*; данашњи лик је првобитни акузатив

досељеним са подручја бивше државе херцега Стјепана (Булић/Катић 2016: 253). Реч *калудрица* 'монахиња' забележена је у другој половини XIII столећа у Дубровнику,⁶⁵ а и доцније је живела на том простору,⁶⁶ за севернији ареал карактеристична је варијанта са *o* у првом слогу *колудра*, *колудрица*; тамо се јавља и облик мушког рода, стхрв. *колудрь* (XII в.), чак. *колудар*, *-дра* (Црес); као и код *калуђер(ица)*; у основи је грчко *καλόγυρος* 'монах' *καλογυρία* 'монахиња', али је овај облик са *δ* за грчко *γ* (а делом и са *o* за гр. *α*) позајмљен раније од данашњег са *-ђ-* и то вероватно далматороманским посредством.⁶⁷ Док је као апелатив реч забележена само на западу и искључиво у примени на католичке редовнике, топоним *Калудра*, *Калудрица* карактеристичан је за старосрпски простор. Поред старог имена Ерчега, *Калудра* се среће још у горњем Полимљу код Берана, у Рашкој на два места, код Дежеве и код Студенице, у Ибарском Колашину (*Велика* и *Мала*), у Топлици и у Левчу. Уп. Skok l.c., Лома 1987: 27, нап. 134, где се историјска потврда наводи само за дежевску Калудру, а данас смо у стању да и за већину других историјат протегнемо до почетка турске владавине. У турским пописима најпре се помиње 1444/46. топличка Калудра,⁶⁸ затим 1455. дежевска⁶⁹ и горњоибарска,⁷⁰ хронолошки следе први помен старог имена Ерчега 1468/9. и средњополимске Калудре из 1485.⁷¹ Без обзира на недостатак старосрпских потврда, јасно је да топоним на већини места, ако не и на свима, вуче порекло из српског средњег века, а његову везу са старим манастирима тек би требало у сваком поједином случају подробније истражити. Облик женског рода *колудра* / *ка-*

(*Херчеге* преосмишљен у номинатив множине женског рода, што се и другде дешавало (нпр. *Смуйироге* од *Смудироци*, Лома 2013: 274).

⁶⁵ *калудрица* отъ крѣтлоуѣтѣ у једном списку Дубровчана раније погрешно дактираном у XII век (ЗСПП 336). Очито је реч о католичкој редовници, али посвета њеног манастира показује исто средњегрчко *B-* за *Б-* (*В(а)ртлоломеј*, латински: *Bartholomaeus*, гр. Варθολομαῖος) као у горе поменутих случајевима типа *Варвара*.

⁶⁶ Потврде које даје RJA 4: 776 углавном су из дубровачких аутора.

⁶⁷ Детаљи гласовног развоја нису јасни. В. Skok 2: 129.

⁶⁸ Зиројевић/Ерен 1968: 398 читају *Горња, Доња Калудрвица (Калудровица?)*.

⁶⁹ Šabanović 1964: 12 чита *Калудри* и напомиње да се топоним у данашњем облику наводи и у пописима из 1468, 1528. и 1540.

⁷⁰ Пешикан 1984: 261 транскрибује арапски запис *kalwdwra*.

⁷¹ Пешикан 1984: 198 транскрибује *klwdry*. У попису из 1571. Татјана Катић (2010: 529) чита *Калудра̄* (?). У Шудиковски поменик из XVII века уписана је свакако та *Калудра* (Стојановић 1928: 182). Не зна се из које је био игуман манастира Дечана Мелентије *Калудранин*, поменут у запису из 1721. (ЗН 7529°).

лудра непосредно се наслања на грчко *καλοῦριά* и сматра се старијим од мушког рода *колудар* који би био начињен према њему (Skok l.c.), те може бити да је топоним *Калудра* (*Калудрица*) означавао (првенствено, ако не искључиво) села која припадају женским манастирима.⁷² У Сопоћанском поменику уз име манастира *кѡбнѡ* уписано је име монахиње. Тај поменик преписан је почетком XVII в.,⁷³ те бисмо тако у њему уз најранији помен старовлашког Ковиља имали јасан показатељ да је то пре обнове 1641. био женски манастир.⁷⁴ Додајмо да је читање имена села у првом турском запису *Калудрица* условно; на крају се са подједнаком вероватноћом може читати уместо *-а* и *-е*, тј. множина *Калудрице* ‘монахиње’. У вези с тим пажњу привлачи име реке на којој леже село и манастир Ковиље *Ношница*. Означено као „тамног постања“ (Т. Маретић у RJA 8: 241), без потврда ранијих од деветнаестог века,⁷⁵ оно би се најпре могло изводити од **Нонцијица*, по једном добро потврђеном обрасцу, по којем се завршетак *-цијица* у нашој хидронимији своди на сложени суфикс *-цијица* < **-ьsk-ica* додат на основу која се завршавала назалом. Неки од тих случајева могу се потврдити историјским записима, нпр. *Кайунцијица* > *Кайушница* на Златибору, *Поломцијица* > *Полошница* у ужичкој Црној Гори, *Радовањцијица* > *Радовашница* под Цером, други контекстом, нпр. *Плашница* < **Планицијица* ‘Планска река’, пошто тече кроз село *Плана* (уп. најскорије Лома 2013: 280). Ако упркос недостатку таквог контекста и старих записа допустимо да је *Ношница* од **Нонцијица*, била би то изворно ‘нонска река, река која припада *нонама*’, и ту бисмо имали јединствену потврду за латинско *понта* ‘калуђерица’ на старосрпском тлу, што би био чист латинизам према романизованом грецизму *калудрица*. То се ипак не сме тврдити; облик *Ношница*, који је готово сигурно секундаран, може се свести и на другачији предложак, рецимо **Новцијица* од **Новска рѣка*.

Додатно се ваља осврнути на још један детаљ из историјата старовлашког Ковиља. У том манастиру је двојници арханђела као патронима придружен култ Св. Николе. Да ли се то десило тек 1644. када

⁷² Припадност мушком манастиру једнозначно је означавања називом *Чрнча*, придевом од стерп. *чръньць* ‘монах’ (Лома 1987: 13; 1990: 6).

⁷³ По Тодић 2002: 282, било је то између 1608. и 1612; Бојовић 2004: 175 дагује у 1615.

⁷⁴ Стојановић 1890: 184 (в. горе нап. 37).

⁷⁵ *Ношница* бележе као име села Вук у Сјеничкој нахији (Даница 1828: 232) и Милићевић у Моравичком срезу (1876: 621). Раније потврде нису нам познате.

је тамо подигнута данашња црква посвећена Св. Николи, да ли је та посвета била лични избор њеног ктитора, епископа рашког и потоњег патријарха пећког Гаврила, или је култна симбиоза арханђела са мирликијским епископом и чудотворцем на том месту постојала одраније, можемо само нагађати. На њену дубљу старину упућује једна ономастичка индиција. Код свих Словена изгледа да је у прво доба њиховог упознавања са хришћанским култовима дошло до контаминације имена Арханђела Михаила и Св. Николе, која је резултирала облицима с.-х. *Микула* (од XI в.), рус. нар. *Мику́ла*, пољ. *Mikołaj* ‘Никола’.⁷⁶ Лик *Мику́ла* до данас живи код Хрвата (чакаваца), али је оставио своје трагове и на старосрпском тлу. Лично име *микула* забележено је у српским поменицима.⁷⁷ Село Г. и Д. *Микуљана* на левој обали Топлице више Куршумлије очито је понело име по цркви Св. Николе коју је тамо подигао Немања између 1158. и 1168. године а која је од 1220. била седиште топличких епископа.⁷⁸ Име старог села у Рашкој *Микулина* са остацима цркве посвећене Св. Николи има пуну паралелу у руском топониму *Микулина* (Јома 2013: 145; уп. Петровић 1984: 169) а забележено је већ у турском попису из 1468/9. (Алић 2008: 6, 7). И хидроним *микулашница* (1316, Светостефанска хрисовуља), данас *Микушница* на Косову код Стреоца, може се довести у везу са оближњом средњовековном црквом Св. Николе, обновљеном на прелазу из XIV у XV век. Једно село у Срему *микула* забележено у повељи манастира Крушедола може се идентификовати са црквом „Микула“ код Купиника (Купинова) забележеном у турском попису из 1566,⁷⁹ очито посвећеном Св. Николи, а можда и са једним од два сремска Сентмиклоша (мађ. *Szent-Miklos*) која се помињу у XIV веку. Овамо спада и име брда у Азбуковици *Микуљак*, које се чује и као *Никуљак*.⁸⁰ За нас би

⁷⁶ Фасмер 2: 621 s.v. *Мику́ла*, са лит.; неуверљиво о с.-х. форми Skok 2: 518b s.v. *Nikola*: „U sintagmi sa pridjevom *svet n* je disimilacijom izmijenjen u *m*“.

⁷⁷ Новаковић 1875: 78 има *микула*, а такође *микуљ*, акуз. -ла (2x), *микуљ*, -ла; сва три лика забележена су у Крушевском поменику (Крушево = манастир Добрун), трећи и у Пећком и Врдничком. Један *Микула* (акуз. *микуљ*) забележен је и у Рачанском поменику (РП 2066).

⁷⁸ Тако већ Новаковић 1877: 188. У турском попису из 1444/1446. забележено је као једно село чије се име чита *Никуљани* (Зиројевић/Ерен 1968: 401 и нап. 306 на 412).

⁷⁹ Село се налазило између Ашање и Огара; 1736. помиње се „Огар на пустари Микули“ (Зиројевић 2010: 57 и 78 са нап. 330).

⁸⁰ Овде смо навели само топониме који се могу са добрим разлозима довести

овде посебно значајан био назив празника *Микуља* забележен у XVI в.: *pred Mikuļom u nedelju* Acta Croatica 338, ако је у питању Михољдан, како то тумачи Маретић у RJA 6: 664, а не Никољдан (Skok l.c. наводи *Микуља* ‘празник Св. Николе’).

Око старовлашког Ковиља тако се исплићу именоване нити, неке чвршће, друге тање, које га везују са прошлошћу знатно дубљом од оне до које сежу сведочанства писаних извора и материјалних остатака. Видели смо да историчари уметности у архитектури и сликарству старе ковиљске цркве не налазе елементе који би јасно указивали на предтурско доба, а да археолози на основу истраживања оближње градине у Ерчегама у свом датовању манастира не силазе испод XIV века. Ипак, предању да је он „старији од Студенице“ може се поклонити веће поверење него легенди која везује настанак бачког Ковиља за Светог Саву. Нову светлост на овде размотрене проблеме могу бацити пре свега нова археолошка испитивања.⁸¹ То исто важи и за бачки Ковиљ, где данашња црква потиче из XVIII века а стару, која је једно време стајала уз њу, срушили су 1850. сами монаси; ту археологија није изнела на видело доказе постојања сакралног објекта у предтурско доба.⁸² Овај свакако преобиман и можда за читање тежак, а опет поузданим закључцима оскудан прилог завршавамо жељом да, такав какав је, подстакне друге истраживаче разних струка. Тиме би он испунио свој циљ, било да се наше претпоставке потврде или оповргну новим налазима.

у везу са (Светим) Николом, а не са румунским именом *Micul* (заправо надимак: ‘Мали’), стрп. *микол*, које такође бележе Светостефанска хрисовуља (у влашком катуну) и поменици (подробније Лома 2013: 144–146).

⁸¹ Не знамо да ли је истраживан локалитет на левој обали Ношнице који помиње Ускоковић као легендарну прву локацију манастира.

⁸² Остаје стога отворено да ли је данашњи православни манастир заменио католички из прве половине XV века (тако нпр. Грујић 1939: 403), премда се не чини мање могуће да је православно црквено средиште тамо постојало од раније, и да је сузбијање његовог утицаја било разлог зашто је управо та локација одабрана за оснивање новог католичког манастира, које је папа Мартин Пети поверио босанским фрањевцима да би одатле радили на покатоличавању шизматика, за које се каже да у том делу Угарске живе измешани са католицима (Fermendžin 1892: 115), при чему за мисионаре нису случајно одабрани католици српског језика. Ђорђевић 1891: 35–36 одлучно одбацује континуитет међу Ковиљем фрањевачким манастиром Кабул аргументом да је овај ако је и постојао био удаљен пола сата хода од данашњег православног манастира.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Бањац 2013: Јелена Бањац, *Манастир Ковиле*, Нови Сад 2013.
- Бјелетић 2006: Марта Бјелетић, *Исковрнути глаголи. Тийови експресивних иревербалних форманаиа (на српском и хрвајском језичком мајеријалу)*, Београд.
- Богишић 1878: *Народне ијесме из стјаријих, највише ириморских зајиса*, скупио Валтазар Богишић (Гласник Српског ученог друштва, Друго одељење, књига десета), Биоград.
- Бојовић 2004: Драгиша Бојовић, Где се налазио манастир Промеће. Прилог проучавању Сопоћанског поменика, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 2002–2003, књ. LVIII–LIX, Београд, 2004, 172–178.
- Боянич-Лукач 1975: Душанка Боянич-Лукач, *Видин и Видинският санджак през 15–16 век*, Софија.
- Булић/Катић 2016: Дејан Булић / Срђан Катић, Градина Ерчеге, средњовековни град на Јавору, *Сјоменица др Тибора Живковића*, Историјски институт, Зборник радова књ. 32, Београд, 243–271.
- БХ: Повеља краља Милутина манастиру Бањска — Светостефанска хрисовуља. Књига прва: Фотокопија изворног рукописа, приредио Ђорђе Трифуновић, Београд 2011.
- Витковић 1884: Извештај, написао 1733. Максим Радиновић, ексарх београдског митрополита, преписао и приредио Гаврило Витковић, *Гласник Српског ученог друштва* LVI, 117–325.
- Вошњак 1930: Богомил Вошњак, *Ковиле, манастир светијих арханђела Михаила и Гаврила*, Београд 1930.
- Вук 1818: *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, скупио га и на свијет издао Вук Стефановић, у Бечу.
- Вук 1852: *Српски рјечник истумачен њемачким и латинскијем ријечима*, скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, у Бечу.
- Вук VI: *Српске народне ијесме*. Књига шеста, у којој су пјесме јуначке најстарије и средњијех времена, скупио их и на свијет издао Вук Стефановић Карацић, Београд 1935.
- Вук САНУ IV: *Српске народне ијесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Карацића IV*, САНУ, Београд 1974.
- Гавриловић 1846: Јован Гавриловић, *Речник географско-статистични Србије*, Београд.⁸³
- Гавриловић/Јакшић 1981: Славко Гавриловић / Иван Јакшић, Грађа о православним црквама Карловачке митрополије XVIII века, *Сјоменик САНУ СХХIII*, Београд 1981.

⁸³ Коришћено је друго издање из 1994. које је приредио Милорад Радевић.

- Георгијевић 1957: Светозар Георгијевић, Из наше топономастике, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* 1: 146–154.
- Грујић 1939: Радослав М. Грујић, Духовни живот, *Војводина* I, Нови Сад, 330–414.
- Даница 1828: *Даница*, забавник за годину 1828, издао Вук Стеф. Карацић, у Бечу.
- Димитријевић 1922: Ст. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотека, *Сџоменик СКА* LIII, Сарајево.
- Ђорђевић 1891: Мирон Ђорђевић, *Историја свейосавског манасџира Ковиља, храма свейих Аранђела Михајила и Гаврила*, Нови Сад.
- Ђурђевић/Зиројевић 1988: Б. Ђурђевић / О. Зиројевић, *Оџиџрни дефџтер сегџединског санџака*, Историјски институт књ. 30, Мешовита грађа књ. 17–18, Београд.
- Ердељановић 1902: Јован Ердељановић, Доње Драгачево, *Српски еџнографски зборник* IV, Населја српских земаља књ. 1, 1–224.
- Зиројевић 1984: Олга Зиројевић, *Цркве и манасџири на џодручју Пећке џаџиџриџарџије до 1683. гџдине*, Београд.
- Зиројевић/Ерен 1968: О. Зиројевић / И. Ерен, Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444–1446), *Врањски гласник* IV, 377–413.
- ЗН: *Сџари српски заџиси и најџиси* I–VI, изд. Љ. Стојановић, Београд / Ср. Карловци 1902–1926.
- ЗСПП: *Зборник средњовековних ћириличких џовеља и џисама Србије, Босне и Дубровника*, књ. I 1186–1321, приредили Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик, Београд 2011.
- Ивић/Грковић 1976: Павле Ивић / Милица Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад.
- Иличић 1967: Никанор [Иличић], епископ бачки, Из историје манастира Ковиља, *Гласник Српске џравославне цркве* 4, 64–66.
- Јовановић 1872: Коста Јовановић, *Речник свију вароџи, вароџица и села у Србији*, Београд.
- Катић 2010: Татјана Катић, *Оџиџрни џоџис Призренског санџака из 1571. гџдине*, Београд.
- Лома 1987: А. Лома, Сутелица — Топономастички трагови латинског хришћанства у унутрашњости преднемањџиће Србије, *Историјски гласник* 1987, 1–2, 7–28.
- Лома 1990: А. Лома, Рани слојеви хришћанских топонима на старосрпском тлу, *Ономаџолоџки џрилози* XI, 1–18.
- Лома 2002: А. Лома, *Пракосово. Словенски и индоевроџски корени српске еџице*, Београд.

- Лома 2009: А. Лома, *Суишван* и око њега, *Милешевски записи* 8, 57–67.
- Лома 2013: А. Лома, *Тойонимија Бањске хрисовуље*, Београд.
- Лома 2014: А. Лома, Свети Сава и облакогонци, *Зборник радова Визанџолошки коџ инсџишџуиџа* 50, 1041–1079.
- Магарашевић 1828: [Георгије Магарашевић], Монастырџ Ковиле, *Сербске лџџошџи* за год. 1828, Трећа частица, Година IV, частица 14, у Будиму 1828, 10–27.
- Милићевић 1876: М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд.
- Новаковић 1875: Стојан Новаковић, Српски поменици XV–XVIII века, *Гласник Срџскоџ ученоџ друшџџџа* XLII, 1–152.
- Новаковић 1877: Стојан Новаковић, Земљиште радње Немањине, *Годишњица Николе Чуиџиџа* 1, 163–243.
- Павловић 2015: Звездана Павловић, Ороними Србије II (К–П), *Ономаџолошки џрилози* XXII, 99–430.
- Пантелић 1948: Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачкога мира, за штампу спремио др Душан Пантелић, *Сџоменик САН* 96, 5–41.
- Пејић 1998: Светлана Пејић (ур.), *Сџоменичко наслеђе Србије. Неџокреџиџна кулџџурџа добра од изузеџноџ и од великоџ значаја*, Београд.
- Петровић 1984: Петар Ж. Петровић, *Раџка — аџџроџоџеоџрафска џроучавања* I, Београд.
- Пецињачки 1982: Срета Пецињачки, Записи о Потиско-поморишким насељима и црквама из 1746/47. године, *Зборник за исџорију Маџишџе срџске* 26, 169–177.
- Пешикан 1981: Митар Пешикан, Из историјске топонимије Подримља, *Ономаџолошки џрилози* II, 1–92.
- Пешикан 1984: Митар Пешикан, Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба, Београд.⁸⁴
- Радојчић 1931: Никола Радојчић, *О Троноџком родослову*, Издање Задужбине архимандрита Ниџифора Дучиџа 2, Београд.
- РНПЭП: *Русская народная поэзия — этическая поэзия*; Ленинград 1984.
- РП: *Поменик манасџџира Раче*, приредио Томислав Јовановић, Бајина Башта 2005.
- Руварац 1905: Димитрије Руварац, Митрополија београдска око 1735. године, *Сџоменик СКА* XLII, 101–204.
- Руварац 1912: Димитрије Руварац, Ко је градио и саградио цркву у манастиру Ковиле?, *Архив за исџорију срџске џравославне карловачке мџџроџолије* I, 11–12, 161–162.

⁸⁴ Пре него што је изашла у виду монографије, ова расправа је објављена у три дела у часопису *Ономаџолошки џрилози* (ОП) са двоструком пагинацијом (I ОП 3/1982: 1–120; II ОП 4/1983: 1–135; III ОП 5/1984: 1–182).

- Сечански 1952: Живан Сечански, *Појиси сѣановниѣва Бачке ѿоком осамнаесѣоѡ века — ѣрађа за исѣорију насеља и сѣановниѣва*, Београд (Посебна издања САН СХСП, Етнографски институт књ. 4, 221–417).
- СПИ: *Слово о полку Игореве*, Москва 1978.
- СРНГ: *Словарь русских народных говоров*, Москва / Санкт-Петербург (раније: Ленинград) 1965–.
- Станић 1969: Радомир Станић, Манастир Ковиле, *Зборник радова Народноѡ музеја 1*, Чачак, 33–54.
- Станић 1971: Новооткривене фреске у манастиру Ковиле, *Зборник радова Народноѡ музеја 2*, Чачак, 27–36.
- Стојановић 1890: *Сѣари срѣски хрисовуљи, акѣи, биоѣрафије, леѣојиси, ѣиѣиѣици, ѣоменици и др.*, изд. Љубомир Стојановић (= Споменик СКА 3).
- Стојановић 1928: Љубомир Стојановић, Поменик манастира Шудикове, *Прилози за књижевносѣ, језик, исѣорију и фолклор VIII*, 180–184.
- Тодић 2002: Бранислав Тодић, Сопоћански поменик, *Саоѣиѣења XXXIV* 279–293.
- Томић/Војкулеску 1996: *Поменик манастира Крушедола*, приредили за штампу Миле Томић и Мирча Војкулеску, Београд (Српска академија наука и уметности, Народна библиотека Србије, Матица српска. Фототипска издања књ. 17), Београд.
- Ћирић 1929: Иринеј (Ћирић), епископ бачки, О бачким епископима пре сеобе, *Гласник Исѣорискоѡ друѣиѣва у Новом Саду II*, Нови Сад, 407–408.
- Ћирковић 1975: Сима Ћирковић, У оквирима Угарске, *Шајкашка I*, Нови Сад 1975, 97–109.
- Ускоковић 1922: Рад. Ускоковић, Манастир Ковиле, *Гласник Геоѣрафскоѡ друѣиѣва 7–8*, Београд, 176–178.
- Фасмер: Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка I–IV*, перевод и дополнения О. Н. Трубачева. Москва, Прогресс, 1986–87.
- Шафарик 1853: Дрѣ Янко Шафарикѣ, Србский лѣтописацѣ изѣ почетка XVI-го столѣтѣя, *Гласникѣ Друѣиѣва Србске словесносѣи V* 17–112.
- Шупут 1991: Марица Шупут, *Сѣоменици срѣскоѡ црквеноѡ ѣрадиѣельсѣива XVI–XVII века*, Београд.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.

*

- Acta Croatica: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 1*, Zagreb 1863.
- Aličić 2008: Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar.
- Berneker: E. Berneker, *Slawisches etymologisches Wörterbuch*, A–могѣ, Heidelberg 1908–1913.

- Borovszky 1909: S. Borovszky, *Bács-Bodrog Vármegye*, Budapest.
- Csánki 1894: Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* II, Budapest.
- Čelebi: Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Hazim Šabanović, Sarajevo 1967.
- Defterek: Lászlófalvi Velics Antal, *Magyarországi török kincstári defterek*, II. kötet, Budapest 1890.
- Detelić 2007: Mirjana Detelić, *Epski gradovi — leksikon*, Beograd.
- EWU: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, Lieferung 3, Budapest 1993.
- Fermendžin 1892: Eusebius P. Fermendžin, *Acta Bosnae, potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae.
- Győrffy 1963: G. Győrffy, *Az Arpád-kori Magyarország történeti földrajza* I, Budapest.
- Handžić 1986: *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Sarajevo.
- Kiss 1980: Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, Budapest.
- Langer 1889: J. Langer: *Serbien unter der kaiserlichen Regierung*, Wien (Mittheilungen des k.k. Kriegsarchivs, n.F. III).
- Loma 2007: A. Loma, *Das serbische Personennamensystem, Die europäischen Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch* hrgg. von A. Brendler u. S. Brendler, Hamburg, 669–687.
- Maretić 1909: Tomo Maretić, *Naša narodna epika*, Zagreb.⁸⁵
- Marsigli 1726: Luigi Ferdinando Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus* I, Hague.
- MS: *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, edidit Fr. Miklosich, Vindobonae 1858.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–XXIII, Zagreb, JAZU, 1880–1976.
- Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–III. Zagreb, JAZU, 1971–1973.
- Stanislav 1948: Ján Stanislav, *Slovanský juh v stredoveku* II, Turčianski Sv. Martin.⁸⁶
- Šabanović 1964: Hazim Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo.
- Zirojević 2010: Olga Zirojević, *Turci u Podunavlju, drugi deo*, Pančevo.

⁸⁵ Коришћено је друго издање, Београд 1966.

⁸⁶ Коришћено је друго издање другог тома овог дела, Братислава 2004.

Aleksandar Loma

FEATHER GRASS, MARES, ARCHANGEL MICHAEL
AND SAINT NICHOLAS

S u m m a r y

Kovilj, the name of a village and of a neighbouring monastery in southern Bačka apparently derives, in its present form, from the Common Slavic phytonym **kovyl-* designating the European feather grass (*Stipa pennata*), but the historical evidence in Hungarian, Turkish and Serbian sources points clearly to a derivation from the zoonym **kobyła*, Serbian *kobila*, ‘mare’. Curiously enough, in the region of Stari Vlah (western Serbia), another monastery called *Kovilje* is situated at the foothills of a mountain named *Kobilje*. An additional parallelism between two monasteries consists in both of them being dedicated to the same saint, Archangel Michael, whose name, in the archaic phonetic shape **Мьkovilъ*, also might be eponymous of *Kovilj(e)*. Additionally it is suggested that the dedication of a younger church in *Kovilje* to Saint Nicholas possibly reflects the mingling together of the two hagionyms, that took place in Slavic mouth at an early date (OSerb., Russ. *Mikula* ‘Nicholas’, etc.).